

Ключевые слова: страхование, страховая организация, риск, управление финансовой стойкостью.

Dobosh N.M. Management of loss financial firmness of insurance organizations risk

In the financial system of Ukraine an important role for today is occupied by insurance companies. The correct estimation of risks of financial firmness will allow effectively to carry out a management their resources and will provide fulfilling a commitment before clients in full in the conditions of global financial crisis which overcame all spheres of financial market.

Classification of risks which influence on financial firmness of insurance organization is conducted in this article. A case of insurer financial firmness frame is offered with the subsystem of management a risk.

Keywords: insurance, insurance organization, risk, management financial firmness.

**УДК 336.01:339.5(477)+339.923:061.1 Доц. Б.А. Карпінський, канд. екон. наук;
ст. викл. В.Я. Дубик – Львівська ДФА**

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПОГЛИБЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Проаналізовано фінансове забезпечення підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції як важливий чинник поглиблення зовнішньоторговельних відносин України з країнами ЄС.

Ключові слова: фінансові ресурси, зовнішньоторговельні відносини, зовнішньоторговельна політика, конкурентоспроможність продукції, конкурентні переваги, інвестиційний клімат, євроінтеграція.

Вступ. Сучасна тенденція на глобалізацію світогосподарських зв'язків значно посилює роль зовнішньої торгівлі у фінансово-економічному розвитку України. Наявний чіткий взаємозв'язок зовнішньої торгівлі з процесами макрофінансової стабілізації та економічного зростання, який проявляється через збільшення обсягів ВВП держави, фінансових ресурсів суб'єктів зовнішньоторговельних відносин, зростання загалом експортного потенціалу завдяки підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції, податкових надходжень до державного бюджету, та через інвестиції в довготермінові активи, які дають змогу перейти на якісно новий рівень макроекономічного розвитку і збільшити доходи всіх суб'єктів розподільчих відносин. Водночас, держава, використовуючи наявні фінансові ресурси, може впливати на розвиток зовнішньої торгівлі, підсилюючи при цьому позитивний вплив останньої на макроекономічну стабілізацію та економічне зростання.

Пізнавши глибинну природу цих зв'язків, можна здійснювати ефективнішу державну політику в сфері зовнішньої торгівлі і фінансів. Для цього необхідно з позиції економічних інтересів держави посилити фінансове забезпечення підвищення конкурентоспроможності продукції, що призведе до зміцнення позицій України на європейських ринках. Використання фінансових ресурсів у цьому напрямку є особливо актуальним і важливим з огляду

на приєднання України до Світової організації торгівлі (СОТ) і можливе створення поглибленої зони вільної торгівлі (ЗВТ+) між Україною та її найбільшим торговельним партнером – Європейським Союзом (ЄС).

Аналіз досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження впливу зовнішньої торгівлі на фінансово-економічний розвиток держави зробили зарубіжні вчені, зокрема Я.Н. Бхагваті, Ж.М. Гроссман, Л. Ебрілл, Т. Мен, А. Монкретсьєн, А. Серра, Г. Скаруффі, У. Стаффорд, В. Танці, Е. Фелтенштайн, Е. Хелпман, Т. Хітіріс, Д.Б. Шовен та інші. Серед вітчизняних та російських науковців необхідно відзначити дослідження фінансових аспектів зовнішньоторговельних відносин І. Бураковського, О. Петруніна, О. Рогача, А. Філіпенка, О. Фурсової, Т. Циганкової, О. Шниркова та інших.

Проте, залишається недостатньо дослідженим питання фінансового забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної продукції з погляду активізації зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС у сучасних умовах.

Постановка завдання. *Метою дослідження* є аналіз фінансового забезпечення підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції як одного з чинників поглиблення зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС.

Виклад основного матеріалу. Практика свідчить, що наявний тісний взаємозв'язок між зовнішньою торгівлею та фінансово-економічним розвитком держави. Зовнішня торгівля значною мірою впливає на зростання ВВП країни, як основного джерела формування доходів суб'єктів фінансових відносин. Доведено, що позитивний вплив на зростання ВВП країни має експортно-імпортна діяльність держави, особливо в умовах високої як продуктивності, так і конкурентоспроможності вітчизняної продукції [2-3, 10].

Тому, на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки однією із активних домінант розвитку зовнішньоторговельних відносин є підвищення конкурентоспроможності українських товарів та зростання попиту на них, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Відповідно до цієї позиції, розглянемо детальніше питання конкурентоспроможності вітчизняної продукції на європейських ринках у контексті фінансово-економічної інтеграції України в світову спільноту.

За визначенням практиків та економістів, до найважливіших чинників конкурентоспроможності відносять техніко-технологічний рівень і якість продукції, її здатність задовольнити потреби певної категорії споживачів, а до її головних елементів – рівень цін, якість продукції, умови сервісу, термін гарантії вибору [1, с. 15].

На жаль, конкурентоспроможність експортної продукції України забезпечують: природні ресурси, дешева робоча сила, низька плата за землю, недооцінені основні фонди і низький курс гривні [7, с. 53]. Відповідно, на світовому ринку за Україною закріплюється статус постачальника сировинних ресурсів, що є стратегічно невигідним.

Для досягнення підвищення конкурентоспроможності держави на світовому ринку, насамперед розглядають її конкурентні переваги. Тому, в процесі становлення української економіки потрібно акцентувати увагу на пер-

спективних галузях, які в майбутньому зможуть визначати експортну структуру країни за правилом порівняльних переваг. Одним із інструментів дослідження порівняльних переваг України в міжнародній торгівлі є обчислення індексу виявленої порівняльної переваги (*revealed comparative advantage index* – *RCA*), який розраховують за формулою, розробленою Дослідницьким центром прогнозування і міжнародної інформації та яку використовує сектор ринкового аналізу Міжнародного торгового центру UNCTAD / WTO [9]:

$$RCA^t = \frac{1000}{(X_j^t + M_j^t)} * \left[(X_{ij}^t - M_{ij}^t) - (X_i^t - M_i^t) * \frac{(X_{ij}^t + M_{ij}^t)}{(X_j^t + M_j^t)} \right], \quad (1)$$

де: X_{ij}^t – експорт товарів сектору (j) держави (i) до групи інших держав, взятих для аналізу в часовому інтервалі t ; M_{ij}^t – імпорт товарів сектору (j) держави (i) з групи інших держав, взятих для аналізу; X_j^t – загальний експорт держави (i) до групи інших держав, взятих для аналізу; M_{ij}^t – загальний імпорт держави (i) з групи інших держав, взятих для аналізу.

На основі поданої формули (1) та згідно з товарною номенклатурою зовнішньоекономічної діяльності (ТН ЗЕД) ми виконали емпіричне дослідження експортно-імпоротної структури України за 2006-2009 рр. відповідно до європейських країн. Для обчислення індексу виявленої порівняльної переваги експортних секторів української економіки ми долучили країни-члени ЄС (Кіпр і Мальта не розглядалися) та деякі інші країни Європи.

Розрахунки показують, що Україна в цьому періоді мала доволі вагомі порівняльні переваги у міжнародній торгівлі з країнами Європи за такими товарними групами: 72 "Чорні метали" (індекс 77,85), 26 "Руди та концентрати" (індекс 56,4), 27 "Паливо мінеральне, нафта та продукти її перероблення" (індекс 52,65), 76 "Алюміній та вироби з алюмінію" (індекс 13,94), 10 "Зернові культури" (індекс 12,21) і 44 "Деревина та вироби з деревини" (індекс 11,82). Індекс *RCA* з від'ємним знаком означає відсутність виявленої порівняльної переваги в експортних секторах країни. Найгірші торгові позиції України в Європі за такими товарними групами: 84 "Машини та устаткування" (індекс -44,39), 85 "Електричні машини" (індекс -29,88), 87 "Засоби наземного транспорту, крім залізничного" (індекс -29,67), 30 "Фармацевтична продукція" (індекс -26,2), 48 "Папір і картон" (індекс -22,71). Здебільшого товарні групи, що мають низький додатний або низький від'ємний індекси виявленої порівняльної переваги, не є визначниками міжнародної торгівлі країни.

Щодо товарної групи 10 "Зернові культури", Україна здатна нарощувати порівняльну перевагу й надалі. Важливим для цієї товарної групи є кліматичний чинник. Основним ризиком у майбутньому може стати нетарифне регулювання з боку ЄС, наприклад суворіший контроль за якістю продукції. За товарною групою 27 "Паливо мінеральне, нафта та продукти її перероблення" Україна виявила порівняльну перевагу здебільшого завдяки підгрупам 2710 "Нафта і нафтопродукти, отримані з бітумінозних матеріалів" (основні ринки: Італія, Югославія та Румунія), 2711 "Гази нафтові та вуглеводи газоподібні та інші" (основні ринки: Польща й Угорщина) та 2716 "Електроенергія" (основні ринки: Угорщина, Польща, Словаччина і Болгарія).

Проблемним для нашої країни є її металургійний комплекс. Близько 50 % сталі виробляють за допомогою мартенівського способу лиття, від якого відмовились у Західній Європі ще у 80-х роках ХХ ст. Крім цього, застарівають основні фонди, виробництво стає дуже енергомістким процесом. Конкурентоспроможність товарів металургійного комплексу на європейському ринку пояснюється використанням ефекту масштабу виробництва, а також ціновою кон'юнктурою на світових ринках сталі. Якщо темпи світового економічного зростання після фінансово-економічної кризи прискоряться, тоді можна сподіватись на зростання українського експорту чорних металів, а отже, і зростання порівняльної переваги України у Європі за товарною групою 72 "Чорні метали". Ймовірно, що наша держава зможе виявити порівняльну перевагу і за товарною групою 73 "Вироби з чорних металів". Найбільший ризик – збільшення кількості антидемпінгових петицій з боку ЄС щодо цієї продукції.

Було проведено також обчислення індексу виявлених порівняльних переваг України лише стосовно країн-членів ЄС у 2006-2009 рр. Вагомі порівняльні переваги в торгівлі з країнами-членами ЄС наша країна виявила за товарними групами 72 "Чорні метали" (індекс 36,93), 26 "Руди та концентрати" (індекс 29,48), 27 "Паливо мінеральне, нафта та продукти її перероблення" (індекс 26,51) та 10 "Зернові культури" (індекс 9,71). Найвід'ємніший індекс порівняльної переваги Україна має за товарними групами 84 "Машини та устаткування" (індекс -48,16), 85 "Електричні машини" (індекс -28,10), 87 "Засоби наземного транспорту, крім залізничного" (індекс -24,34), 39 "Пластмаси і вироби з них" (індекс -19,58), 30 "Фармацевтична продукція" (індекс -17,58), 48 "Папір і картон" (індекс -15,62), 38 "Інші хімічні продукти" (індекс -11,32).

Аналіз свідчить, що за товарною групою 10 "Зернові культури" Україна щодо країн-членів ЄС має майже схожий індекс до поданого показника по Європі загалом. Але виявлені порівняльні переваги України щодо країн-членів ЄС значно менші за товарними групами 72 "Чорні метали", 26 "Руди та концентрати" та 27 "Паливо мінеральне, нафта та продукти її перероблення", ніж отримані по Європі. Більш ніж вдвічі зменшується виявлена порівняльна перевага України за товарною групою 76 "Алюміній і вироби з алюмінію".

Водночас, відповідно до отриманих результатів, зазначимо, що Україна в Європі виявляє нині порівняльні переваги здебільшого у традиційних базових секторах, виробництво яких характеризується застосуванням середньонизьких та низьких технологій. Важливе місце у торгівлі України з Європою займають країни першої хвилі розширення ЄС, які посилюють порівняльні переваги нашої країни на євrorинку. Формування порівняльних переваг – це процес динамічний. Тому виявлені порівняльні переваги України в товарній структурі з часом можуть змінюватись залежно від того, як вона себе проявить в європейських інтеграційних процесах, як швидко акумулює фізичний та R&D-капітал і використає зовнішні та внутрішні технологічні можливості.

Розглянуті порівняльні конкурентні переваги дають змогу стверджувати, що відповідно до концепції М. Портера про "стадії конкурентного роз-

витку", Україна щодо більшості своєї продукції перебуває на тій стадії конкурентного розвитку, що зумовлена природними чинниками. Тому, для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки потрібно якомога швидше перейти до наступних стадій конкурентного розвитку, які зумовлюються капіталовкладеннями та інноваціями [4, с. 588-598; 5-6].

Таким чином, є достатні підстави для висновку про те, що Україна має шанси для поліпшення своїх позицій на світовому ринку. Досягнення цього можливе лише за умови здійснення відповідної зовнішньоторговельної політики, коли поруч з розвитком традиційного експорту розвиватимуться й потенційні експортні галузі відповідно до тенденцій на світовому ринку. Цього можна досягти за сприяння у структурній політиці виробництву товарів високого ступеня перероблення шляхом використання провідних технологій, які дадуть змогу ефективніше використовувати наявні ресурси.

Упродовж останніх років в Україні відбулася активізація конкурентної політики, однак частка монопольного сектора економіки у ВВП сягає більше ніж 40 % (нормальним вважають рівень 10-12 %) [1, с. 17]. Основними факторами, які стримують ці процеси, є: труднощі у доступі до капіталу; незначні стимули до інвестування; нерівні умови конкуренції; низький рівень якості управління на підприємствах; недостатній рівень інтеграції у світову економічну систему; недостатня гнучкість ринку праці [1, с. 17; 5-6].

Виходячи з розуміння цього, можливо виділити основні взаємопов'язані складові фінансово-економічної стратегії, реалізація якої забезпечить створення необхідних умов для розвитку конкурентоспроможного виробництва та виходу українських товарів на європейські та світові ринки:

- а) створення економічних, правових та соціальних умов для інтеграції України з іншими країнами, а особливо з ЄС. Розширення міжнародної співпраці в економічній, науково-технічній та інформаційній галузях;
- б) формування сприятливого інвестиційного клімату в країні. Реалізація заходів, спрямованих на захист національної власності. Зміцнення валютної, фінансової та кредитної системи;
- в) створення сильної промислової політики, орієнтованої на стимулювання інновацій та завоювання позицій на європейському та світовому ринках наукомісткої продукції.

Отже, невідкладним завданням для України є створення зовнішньої та внутрішньої стратегії, яка буде спрямована на формування пріоритетів фінансово-економічної інтеграції нашої держави у світовий простір, зокрема до ЄС. Зрозуміло, що процес інтегрування є досить тривалим та складним. Тому, ще до вступу у ЄС, національна економіка повинна знайти такий механізм, який дав би змогу істотно пришвидшити інтеграційні процеси з підприємствами ЄС на мікрорівні і використати їх для прискорення економічного зростання, що, водночас, створить умови для виробництва конкурентоспроможних товарів.

Вагомим елементом стратегії інтеграції України в ЄС є реформування фінансової, валютної та податкової систем. Сучасна фінансова система в Україні відірвана від реального сектору економіки, що є причиною знецінення гривні, низького рівня виробництва та низької конкурентоспроможності про-

дукції [6, с. 96; 8]. Для цього необхідно створити ефективну правову систему регулювання діяльності фінансових структур, що заборонила б вивіз капіталу та стимулювала інвестиційну активність у країні.

Подальший розвиток банківського законодавства для захисту вкладів підвищило б довіру потенційних інвесторів у середині держави та за її межами, що істотно поліпшило б інвестиційний клімат у країні, який сприяв би проведенню сильної промислової політики.

Серед основних причин інвестиційної кризи в державі можна назвати такі: недостатність джерел внутрішніх інвестицій; недостатня інвестиційна привабливість України для іноземних інвесторів, через її фінансову та політичну нестабільності; відсутність позитивних змін у реструктуризації промисловості та зростання частки капіталомістких та енергомістких галузей у структурі капітальних вкладень; невідповідність реального інституційного середовища, тобто недостатність банківської системи, недієвість фондових і товарних бірж, кредитних спілок, інвестиційних компаній; нерозвиненість фізичної інфраструктури; недостатність інвестиційних ресурсів у "людський капітал", у науку та ін.

Для формування сприятливого інвестиційного клімату в країні насамперед варто розробити дійовий механізм залучення і концентрації внутрішніх інвестицій у пріоритетні галузі та виробництва. До цих галузей народного господарства належать:

- 1) галузі, що характеризуються швидким поверненням витрат (харчова промисловість, переробні галузі в сфері сільського господарства, легка промисловість);
- 2) галузі "вихідної ланки", розвиток яких дасть відчутний поштовх для економічного зростання інших виробництв (літакобудування, суднобудування, виробництво ракетно-космічної техніки та ін.);
- 3) виробництва та галузі з великим експортним потенціалом і конкурентоспроможністю, розвиток яких значною мірою скоротить дефіцит у зовнішній торгівлі.

Важливим аспектом інвестиційної політики є розвиток системи захисту і механізмів повернення інвестиційних коштів, їх страхування, дотримання задекларованих умов повернення залучених коштів. Це потребує вдосконалення нормативно-правової бази забезпечення прав інвестора як юридичної особи.

Відтак, для того щоб вітчизняні підприємства і національна економіка загалом змогли досягнути достатнього рівня міжнародної конкурентоспроможності їх товарів, необхідні певні внутрішні та зовнішні умови.

На наш погляд, держава повинна досягти такого рівня міжнародної конкурентоспроможності товарів чи послуг, який забезпечує економіці країни та її підприємствам, по-перше, підтримку зростаючих стандартів, а по-друге, досягнення (збереження) таких позицій у світовій економіці, коли національні товари і послуги успішно реалізуються на міжнародних ринках. Як свідчить практика, сталої конкурентоспроможності досягають лише ті держави, які можуть оптимально реалізувати свої національні переваги, орієнтуючись на постійне підвищення продуктивності праці. Для досягнення такого

рівня потрібні певні внутрішні та зовнішні умови, які становлять потенціал конкурентоспроможності. Водночас, в Україні відчувається негативний вплив міжнародних економічних чинників: відтік капіталу за кордон, хронічний дефіцит торговельного балансу.

Якщо враховувати наявну сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів, можна стверджувати, що актуальною проблемою для України є забезпечення передусім факторної конкурентоспроможності. Такий підхід означає моніторинг змін позиції країни на міжнародних ринках залежно від рівня розвитку національної економіки, що характеризується реальним використанням факторів економічного зростання.

На думку авторів, для забезпечення умов підвищення конкурентоспроможності необхідно розробити збалансовану державну стратегію досягнення конкурентоспроможності національної економіки України, яка відповідала б її ресурсотехнологічному рівню та базувалась на довготермінових програмних засадах.

З огляду на це, потрібно переосмислити традиційні підходи щодо цілей та умов формування національної моделі відкритої економіки. Така модель може бути створена на основі врахування очевидних кореляційних взаємозв'язків внутрішньої та зовнішньої макрофінансової політики. Так, структурна перебудова позначається на параметрах конкурентної продукції, а розширення експорту є позитивним фактором її здійснення.

Висновки. Виявлені внутрішні зв'язки між зовнішньою торгівлею та фінансово-економічним розвитком держави дали змогу сформулювати і розкрити фінансові домінанти зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС, а саме: підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, реформування фінансової та податкової системи, поліпшення інвестиційного клімату країни. Формування стратегії і тактики зовнішньоторговельної політики України потребує врахування вище визначених фінансових пріоритетів, які потрібно закладати в довготермінові програми розвитку. Об'єднавчою серед них могла бути концепція та відповідна їй довготермінова Національна програма "Продуктивність економіки" із обґрунтованими положеннями щодо її фінансового забезпечення.

Література

1. **Довбенко В.І.** Чинники підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств за умов глобалізації / В.І. Довбенко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2007. – № 4. – С. 15-21.
2. **Карпінський Б.А.** Стан та резерви нарощування продуктивності економіки України / Б.А. Карпінський // Актуальні проблеми державного управління // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президенті України (Львівський філіал) / за заг. ред. А.О. Чемериса. – Львів : ЛФ УАДУ; Кальварія, 2001. – Вип. 5. – С. 177-187.
3. **Карпінський Б.А.** Продуктивність і сталий розвиток економіки : монографія / Б.А. Карпінський, С.М. Божко. – Львів : Вид-во "Логос", 2004. – 274 с.
4. **Портер М.** Международная конкуренция : пер. с англ. / М. Портер / под ред. и предисл. В.Д. Щетинина. – М. : Изд-во "Международные отношения", 1993. – 896 с.
5. **Радзівєвська С.О.** Участь України в регіональних інтеграційних процесах і її вплив на підвищення конкурентоспроможності національної економіки / С.О. Радзівєвська // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2007. – № 1. – С. 49-55.

6. Стадник В. Умови виходу українських товарів на ринки ЄС / В. Стадник // Вісник Тернопільської академії народного господарства: спец. вип. – Тернопіль, 2000. – Ч. III, № 15. – С. 91-96.

7. Сущенко О.М. Фінансові пріоритети зовнішньоторговельних відносин України / О.М. Сущенко // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 5-6. – С. 3-9.

8. Чувардинський О.Г. Проблеми і перспективи входження України в світове господарство / О.Г. Чувардинський // Економіка і держава. – 2004. – № 10. – С. 9-13.

9. Balassa B. Comparative Advantage, Trade Policy and Economic Development / B. Balassa. – New-York : Harvester Wheatsheaf, 1989. – P. 41-79.

10. Karpinsky B.A. Economic growth at sustainable development of economy: the monography / B.A. Karpinsky, S.M. Bozsko. – Lviv : Prostir-M, 2006. – 376 p.

Карпинский Б.А., Дубик В.Я. Финансовое обеспечение повышения конкурентоспособности национальной продукции – важен фактор углубления внешнеторговых отношений Украины со странами Европейского Союза

Проанализировано финансовое обеспечение повышения конкурентоспособности отечественной продукции как важен фактор углубления внешнеторговых отношений Украины со странами ЕС.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, внешнеторговые отношения, внешне-торговая политика, конкурентоспособность продукции, конкурентные преимущества, инвестиционный климат, евроинтеграция.

Karpinsky B.A., Dubyk V.Ya. Financial support of competitiveness of national production – an important factor of deepening foreign trade relations between Ukraine and European Union

In article is analyzed financial support of competitiveness of domestic products as an important factor in strengthening trade relations between Ukraine and EU countries.

Keywords: financial resources, foreign trade, foreign trade policy, competitiveness, competitive advantages, investment climate, the European integration.

УДК [338.246:330.341.1] (477)

Здобувач М.О. Корчун –
Львівський НУ ім. Івана Франка

СТАН НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СФЕРИ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Використовуючи методи прямого та непрямого впливів на суб'єктів ринку, держава може стимулювати або стримувати їхню активність у певних сферах діяльності, серед яких діяльність у науково-технологічній сфері та діяльність із створення та запровадження інновацій. Важливе значення для формування політики держави в цих сферах діяльності має аналіз ситуації у відповідних сферах діяльності.

Ключові слова: науково-технологічна сфера, інноваційний розвиток, нові знання і технології, людський капітал, інноваційна система, фінансування інноваційної діяльності, наукові та науково-технічні роботи, інноваційна продукція, фахівці вищої кваліфікації, винахідницька діяльність, зміни у технології, прямі та непрямі методи управління інноваційною діяльністю.

Постановка проблеми. В останню чверть минулого століття людство ввійшло в нову стадію формування постіндустріального суспільства. Наприкінці ХХ ст. друга хвиля науково-технічної революції, що розгорнулась в економічно-розвинених країнах світу, ознаменувала перехід від індустріаль-